

ODAM FAOLIYATINING SUV ZAHIRALARIGA TA’SIRI

Vohidov Erkin Odilovich

Namangan davlat universiteti o’qituvchisi

Suv havzalarining ifloslanishida ko’pincha neft va neft mahsulotlari asosiy o’rin tutadi. Neft tabiiy yo’l bilan yer yuzasiga chiqib suvni ifloslantirishi mumkin. Ammo ifloslanish asosan odam faoliyati, xususan neft qazib chiqarish, uni tashish, qayta ishlash, undan yoqilg’i va sanoat xomashyosi sifatida foydalanish bilan bog’liq. Davlatlar o’rtasidagi mojarolar va neft qazib olinadigan uskunalarning izdan chiqishi bilan bog’liq hodisalar suv, atmosfera, tuproq muhitining ifloslanishida katta o’rin tutadi.

Suv havzalari, qishloq xo’jaligi ekinlari ekilgan dalalar, chorvachilik fermalari, sanoat korxonalaridan chiqayotgan oqava suvlar bilan oqib keladigan metallar (masalan, simob, qo’rg’oshin, rux, mis, xrom, marganets, qalay) radioaktiv va zaharli moddalar bilan ham ifloslanishi mumkin. Metallar orasida ayniqsa, simob, qo’rg’oshin va ular birikmalari juda havfli hisoblanadi.

Sanoat korxonalaridan chiqqan chiqindilar, ekinlarni parvarish qilishda foydalaniladigan kimyoviy o’g’itlar, qishloq xo’jalik zararkunandalariga qarshi qo’llaniladigan kimyoviy vositalar ham oqava suvlar bilan suv havzalariga tushganida ularni ifloslantiradi. Azot va fosforli organik birikmalar shahar kanalizatsiya quvurlari orqali ham ko’p miqdorda suv havzalariga kelib tushadi.

Oziq moddalar kontsentratsiyasining ortishi suv havzasidagi biologik muvozanatning buzilishiga olib keladi. Dastlab suv havzasida mikroskopik suv o’tlari tez ko’paya boshlaydi. Oziqning mo’l bo’lishi suv o’tlari bilan oziqlanadigan plankton qisqichbaqalar sonining ortishiga olib keladi. Bu esa planktonxo’r baliqlar va boshqa hayvonlarning ko’payishiga imkon beradi. Biroq suvdagi kislorod zahirasining tez kamayishi, ko’p miqdorda organizmlar qoldig’ining chirishi natijasida zaharli seravodorod gazining to’planishi, organizmlarning yoppasiga qirilib ketishiga olib keladi. Suv havzasi tirik organizmlar yashashi uchun yaroqsiz bo’lib qoladi.

Elektrostatsiyalardan va ayrim sanoat korxonalaridan chiqariladigan ilitilgan suv ham tabiiy suv havzalaridagi ekologik muvozanatga ta’sir qiladi. Suv haroratining ko’tarilishi bilan suvda eriydigan kislorod kamayadi; anaerob organizmlar (ko’k-yashil suv o’tlar, bakteriyalar) tez ko’payib, suvni zaharlaydi va suv havzasidagi ekologik muvozanat buziladi.

Bir qancha hududlarda ekinlarni sug’orishida yer osti suvlaridan foydalaniladi. Ilgari yer osti suvlari eng toza suv hisoblanar edi. Odamning xo’jalik faoliyati tufayli yerosti suvlari ham ifloslanib, ichishga yaroqsiz bo’lib qoladi.

Insoniyat qishloq xo’jaligi va sanoat mahsulotlari yetishtirish maqsadida har yili 2200 km³ chuchuk suv sarflaydi.

Bu suvning tahminan 60-80 %i qishloq xo’jaligiga sarf bo’ladi. Sanoat tarmoqlari orasida ayniqsa tog’ ruda qazib olish, po’lat eritish, kimyo, neft-kimyo, selluloza-qog’oz va oziq-ovqat sanoatlari suvning ko’p sarf bo’lishiga olib keladi. Bu tarmoqlar ehtiyoji uchun

sanoatda foydalaniladigan chuchuk suvning 60-80 % sarf bo'ladi.

Sanoat va qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishning bundan buyon o'sishi qo'shimcha chuchuk suv zahiralari talab qiladi. Lekin hozirning o'zida insoniyatning chuchuk suvga talabi to'la qondirilayotgani yo'q. Aholining chuchuk suvga talabi shaharlarda 80 %ga, qishloqlarda 25 %ga qondirilmoqda. Chuchuk suv havzalarining ifloslanishi suv zahiralari yanada kamayishiga olib kelmoqda.

Keyingi yarim asr mobaynida ko'pchilik mamlakatlarda suv zahiralari kamayib borishi kuzatilmoqda. Yer osti suvlari ham kamayib bormoqda. Chuchuk suvlardan sug'orish va sanoatda pala-partish foydalanish, nam saqlovchi o'rmonlarning kesilishi, botqoqliklarning quritilishi kichik daryolarning yo'qolib ketishiga, yirik daryolarda suvning kamayishiga olib keldi. Sug'oriladigan ekin maydonlarining kengayishi Orol dengizining qurib qolishiga olib kelgan asosiy sabablardan biri bo'ldi. So'ngi yillarda Orol atrofidagi hududlarda barcha tabiiy suv havzalari, ko'llar qurib qoldi. Cho'llanish va suv tanqisligi Orol bo'yi ekosistemalarning tamoman yemirilishiga olib keldi.

Dalalarda ishlatiladigan kimyoviy o'g'itlar va zaharli moddalar, sanoat korxonalari chiqindilari oqava suvlar orqali daryolardan okeanlarga oqib chiqadi. Bundan tashqari holakatga uchragan dengiz transportlari ham okean suvini neft mahsulotlari, va boshqa mahsulotlar, og'ir metallar tuzlari bilan ifloslanishiga sabab bo'ladi. Ifloslanish ayniqsa (masalan, Qora va Azov), dengizlarda kuchli bo'lib, dengiz hayvonlarining qirilib ketishiga olib keladi. Ifloslanish tufayli ko'p hollarda ovlangan baliq va mollyuskalar oziq-ovqat uchun yaroqsiz bo'lib qoladi. Nima uchun shunday bo'ladi? Suv-eng qimmatli tabiiy boylik hisoblanadi. Chunki u barcha tirik organizmlar uchun zarur. Yer planetasidagi suvning 97,2 % dunyo okeanlari, 2,70 % yerosti chuchuk suvlariga, faqat 0,01 % tabiiy suv havzalariga to'g'ri keladi. Xuddi ana shu chuchuk suvlardan ham odam o'zining xo'jalik faoliyatida foydalanadi.

Amudaryo sersuv daryo bo'lib, muzlik va qorlardan suv oladi. Yer kurrasining eng katta Fedchenko muzligi ham Amudaryoning suv yig'ish havzasida joylashgan. Daryoning o'rtacha yillik oqimi 1960-yillargacha o'rtacha 2080 m³/sek.ni tashkil etgan bo'lsa, o'tgan asrning 80-yillarida Orol dengiziga quyiladigan suv miqdori 160m³/sek, 1995-yilda 24,2m³/sek.ga tushib qoldi. Amudaryo suvi nihoyatda loyqa bo'lib, uning 1m³ suvida 3740 g. oqiziq bo'ladi. Yillik oqiziq miqdori 210 t.ga yetadi. Amudaryo har yili Orol dengiziga 18 mln. t. tuz olib kelgan. Hozir esa suv miqdorining keskin kamayishi bilan Amudaryo suvining loyqaligi, Orol dengiziga olib kelinadigan tuz miqdori kamaygan. Lekin suvning sho'rlanish darajasi 0,4-0,6 g.dan 1,4-2,5 g.ga ortgan.

Amudaryo va uning irmoqlari bo'ylab yirik suv omborlari, gidrouzellar qurilgan. Daryodan Katta Qoraqum, Amu-Qorako'l, Qarshi magistral, Gurlan, Qirqqiz kabi o'nlab yirik kanallar suv oladi; Kollektorlar orqali dalalardan chiqadigan oqava suvlar daryoga quyiladi.